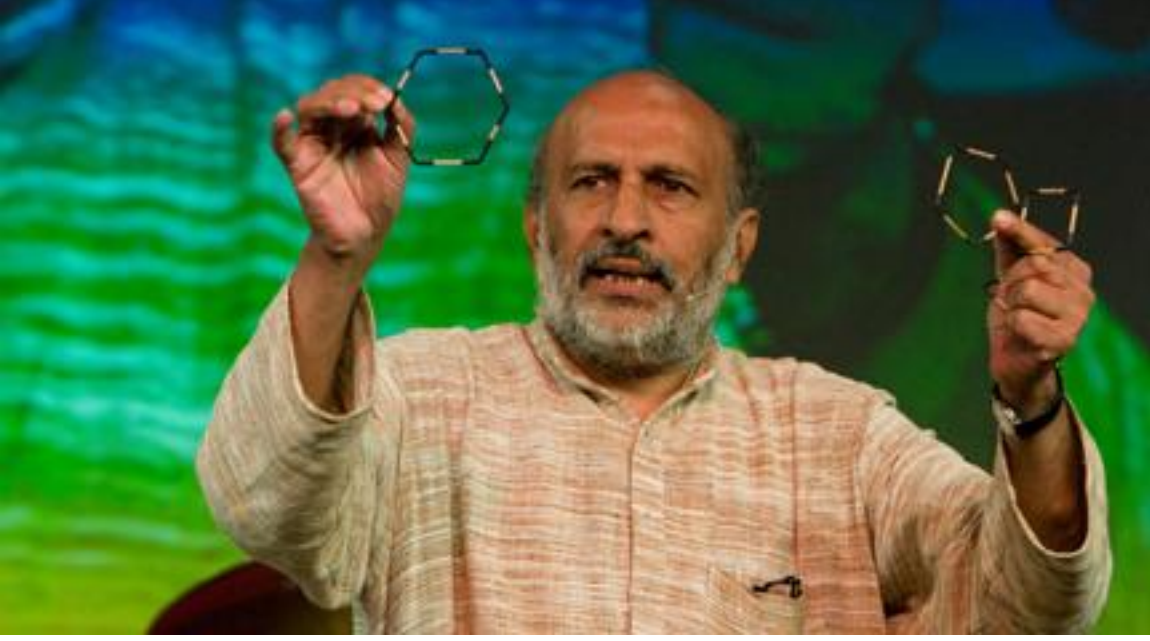


अरविंद गुप्ता Arvind Gupta



स्टोरी आफ अरविंद गुप्ता...!

खगोलशास्त्रावर संशोधन करणारी पुण्यातली आयुका नावाची जी संस्था आहे तिथंच मुक्तांगण विज्ञान केंद्र आहे. गेली अनेक वर्षे अरविंद गुप्ता आणि त्यांचे सहकारी तिथं काम करतायत.

अरविंद गुप्ता हे स्वतःला विज्ञान प्रसारक म्हणवून घेतात. तितकं त्यांना पुरेसं वाटतं. पण ह्या एका शिर्षकामागं कोणता माणूस दडलाय हे समजून घेणं आवश्यक ठरतं.

मंडळी घाबरू नका. ही त्यांची चरित्रगाथा नाहीय. ह्या माणसाला समजावून घेताना तारांबळ होऊ नये म्हणून हा लिहून बोलण्याचा घाट घातला.

मुक्तांगण केंद्रामधली ही खोली म्हणजे ऊर्जाकेंद्र आहे. खोलीत गेल्यानंतर नजर एका ठिकाणी ठरत नाही. सगळ्या भिंतींवर रंगीबेरंगी खेळणी विज्ञानाचे प्रयोग असंख्य भिरभिरे कारंजी पंप कागदांच्या वस्तू दूधपेस्ट आणि बाटल्यांची टोपणं पाण्याच्या बाटल्या लोहचुंबकतारांची भेंडोळी ओरिगामीचे कागद काडयांपासून केलेल्या भूमितीय आकृत्या... अशा अनेक गोष्टी. ह्या सगळ्या टाकाऊ गोष्टींमधून तयार होतात अद्भुत खेळणी जी विज्ञानाची तत्वं तर समजावून सांगतातच पण त्या आधी आपल्या चेहेऱ्यावर हसू उमटवतात. आश्चर्यानं आपण भारून जातो.

अरविंदजींना विज्ञानाचा जादूगार म्हटलं जातं. पण आपण इथं थांबूया नको. जादूगार थक्क करतो आणि निघून जातो. अरविंदजी त्याच्या पुढची जबाबदारी घेतात. गूढ उकलून दाखवण्याची. पाबळचा विज्ञान आश्रम जसं डी डिस्ट्रिक्शनचं काम करतो तसंच अरविंदजीसुध्दा वस्तू खोलून मोडून तोडून पुन्हा नव्यानं बनवतात. 'द बेस्ट थिंग अ चाईल्ड कॅन डू द टॉय इज द ब्रेक इट' – मुलांनी केलेला एखाद्या खेळण्याचा सर्वात उत्तम उपयोग म्हणजे त्यांनी ते मोडणं -असं ते मानतात.

हया केंद्रान विज्ञान खेळणी कशी बनवावीत हे सांगणाऱ्या एकेक मिनिटाच्या फिल्मस बनवल्या

आहेत. तब्बल ७५० फिल्म्स आणि त्यांचं रूपांतर १८ भाषांमधे. कोणत्या

भाषा हिंदी, मराठी, गुजराती, मल्याळम, कन्नड, उडिया, पंजाबी, तमीळ, बंगाली... ही यादी इथं थंबत

नाही. चायनीज, कोरियन, जापनीज, उइबेक, ताजिक, फ्रेंच, रशियन, कोरियन, स्पॅनिश... अजून किती हव्यात एक मात्र आहे ही बहुतेक सगळी भाषांतरं त्या त्या भाषेतल्या लोकांनी उत्स्फूर्तपणे आपणहून केलेली आहेत. कोणताही करार न करता पैशांची कोणतीही देवाणघेवाण न होता ही कामं निव्वळ एकमेकांना जोडून घेण्याच्या इच्छेतून तयार झालेली आहेत.

अरविंदजी झपाटून अनुवाद करत असतात. जगभरातली चांगली पुस्तकं ते एक हाती भाषांतरित करतात. अनुवादाचा बँकद्विबँक

नॉन स्टॉप धमाका इथं सुरू असतो. जगभरात चांगलं काही निर्माण झालं की त्याचा अनुवाद मराठीत आणि हिंदीत

होतो. चांगला मराठी लेख दिसला की तो इंग्रजीत भाषांतरित होतो. चित्ररूपी पुस्तकांवर त्यांचं भारी प्रेम आहे. त्यांना अनेक

मित्र भेटलेत जे स्वतः चित्रं काढतात आणि अरविंदजी लिखाण करतात. आणि हां हां म्हणता नवं पुस्तक समोर

येतं. अरविंदजींनी स्वतः भरपूर लिखाण केलं आहे. दुर्मिळ पुस्तकं स्वतः टाईप करून लोकांना वाचायला उपलब्ध करून दिली

आहेत. दूरदर्शनवर त्यांचे विज्ञानखेळण्यांचे असंख्य कार्यक्रम झाले आहेत. अजून एक गोष्ट. त्यांच्या आफिसमधला स्कनर सतत

चालू असतो. भारतातली आणि जगभरातली उत्तमोत्तम पुस्तकं पूर्ण स्कन करून सगळ्यांना मोफत वाचता येतील आणि डाऊनलोड

करता येतील अशी सोय ह्या माणसानं केली आहे. जे जे चांगलं आहे ते ते लोकांपर्यंत पोचलं पाहिजे असा ध्यास घेतलेला हा

माणूस आहे. कॉपीलेफ्ट चळवळ किंवा ओपन सोर्स चळवळीचा हा भारतातला फार महत्वाचा माणूस आहे.

त्यांच्या वेबसाईटवर जाऊन बघितलंत तर चक्रावून जायला होतं. थोर शिक्षणतज्ज्ञ जे.पी.नाईक यांची जवळजवळ संपूर्ण

ग्रंथसंपदा, डी.डी.कोसंबींची पुस्तकं, आयझक असिमोव्हची पुस्तकं, अनेक थोर लेखकांची महत्वाची पुस्तकं, शिवाय

पदार्थविज्ञान, रसायनशास्त्र, अंतराळ, आरोग्य, लैंगिकता, पर्यावरण, गणित, अणुऊर्जा, शेती, समाजशास्त्र, महाराष्ट्रातल्या चळवळी

अशा जगण्याच्या सगळ्या अंगांना स्पर्श करणारी जगभरातली महत्वाची पुस्तकं ह्या वेबसाईटवर आहेत. दररोज ५००० पुस्तकं

ह्या वेबसाईटवरून डाऊनलोड होतात. काही लाख लोक रोज ह्या फिल्म्स बघतात. अनुवादित करतात. अरविंदजींच्या खोलीमधे

जगभरची माणसं - पुस्तकं - विचार सतत येत जात असतात. जे जे ऊर्जादायी आहे ते ते त्या खोलीत आपोआप पोचतं.

सगळ्यात महत्वाची गोष्ट. समाजापासून आणि मुलभूत प्रश्नांपासून स्वतःला तोडून घेऊन काम करणारे अनेक शास्त्रज्ञ आणि लोक

आपल्याला दिसतात. अरविंदजी त्यातले नाहीत. शंकर गुहा नियोगींच्या संघर्षात्मक कामात ते होते. डॉ. अनिल

सद्रोपाल, प्रो. यशपाल, प्रो. कृष्णकुमार, लीलाताई पाटील अशा शिक्षणक्षेत्रातल्या महत्वाच्या लोकांबरोबर ते काम करत

आले आहेत. आपल्या जडणघडणीमधे यदुनाथ थत्यांचा आणि राष्ट्र सेवादलाचा मोठा वाटा आहे हे ते आवर्जून सांगतात. आपण हे

लक्षात घेऊया की त्यांचं विज्ञानासंदर्भातलं काम ही त्यांची व्यापक राजकीय कृती आहे. त्यामुळं त्यांना त्या संदर्भापासून तोडून

आपण बघूया नको. त्यांचा आपण विज्ञानाचा जादूगार बनवूया नको. आपण त्यांचं पोस्टर बनवूया नको. आणि आजच्या

मालसंस्कृतीमधे त्यांची विक्री होऊ नये याचीही आपण काळजी घेऊया

मंडळी आपल्या सगळ्यांना सध्या खूप राग येतोय. गर्दीचा गाड्यांचा धुराचा स्वतःचा इतरांचा दुसऱ्या जातीचा दुसऱ्या

धर्माचा. आपण सारे अस्वस्थ आहोत. चटकन निराश होतो आहोत. अरविंदजी निराश होतात की नाही माहित नाही. त्यांना राग

येतो की नाही माहित नाही. पण राग आलाच तर ते एक पुस्तक भाषांतरित करत असावेत किंवा फारच राग आला तर स्वतःच

पुस्तक लिहित असावेत असं वाटतं. असो. ही थोडी गंमत झाली.

अरविंद गुसा हा एक आवेग आहे. जबरदस्त पॅशन आहे. ह्या धबधब्याखाली गेल्यावर तुम्ही कोरडे राहू शकत नाही. तुम्हीही

वाहते होता. साचलेपण दूर होतं. त्यांच्या खोलीत जाताना आपण सिनिक असतो, नाराज असतो, निराश असतो, साशंक

असतो. बाहेर येताना मात्र आपण मुलासारखे ताजेतवाने होऊन येतो. जगण्यात जे जे सत्य आणि सुंदर आणि मंगल आहे

त्याची पूजा करणारा हा माणूस आहे. सध्या काही शब्द फारच बदनाम झालेत आऊटडेटेड झालेत. सुंदर आणि मंगल हे शब्द

ऐकल्यावर एक गट खवळतो. पूजा हा शब्द ऐकल्यावर दुसरा खवळतो. पण हा माणूस चांगल्या फिल्मला 'ये तो प्रशाद है!' असं

म्हणून हात जोडायला कचरत नाही.

‘स्टोरी ऑफ स्टफ’ ही मालिका मराठीत आणण्यासाठी अरविंदजींनीच उद्युक्त केलं. ते या महिन्यापासून मुक्तांगणमधून निवृत्त होतायत. आता हा माणूस ‘रिटायर’ होणार म्हणजे काय होणार कुणास ठाऊक. पण यापुढं त्यांची अनेक पुस्तकं अनुवादित पुस्तकं आपल्याला वाचायला मिळणार याची मला खात्री आहे.

त्यांच्या खोलीत यानंतर ती सळसळती ऊर्जा असणार नाही याची बेचैनी आहे. पण त्यांचे सहकारी हे काम जोमानं वाढवतील याची खात्री आहे. अरविंदजींनी अनेकांच्या आयुष्यात विश्वास निर्माण केला आहे आशा निर्माण केली आहे. मित्रासारखं वागवलं आहे. त्यांना सलाम करण्यासाठी हा आजच्या कार्यक्रमाचा घाट घातला आहे.

समीर शिप्रकर

अवकाश निर्मिती (9422089310 sameership007@gmail.com)

‘स्टोरी ऑफ स्टफ...चार गोष्टी’ हया डिव्हिडीच्या उद्घाटनप्रसंगी केलेले भाषण 30 नोव्हेंबर 2014, इंद्रधनुष्य पर्यावरण केंद्र, पुणे